

терапевтичних заняттях, колекціях приватних і громадських колекцій і, звичайно, в просторі театру. Музей – це місце, де інформація перетворюється на систему кодів, знаків і символів, а будь-яка річ, яка потрапляє до рук, вступає з нами в діалог.

Наукова новизна: дослідження апробовано в міжнародному проєкті GameHub, метою якого було створення інтерактивних ляльок, комп'ютерних героїв і, згодом, розробка сценарію гри для вирішення конфліктних ситуацій у навчальному процесі, підвищення якості освіти.

Аналіз наукових джерел. Нам вдалося розкрити всі аспекти дослідження: розкрили питання семіотики (Лотман); проблеми кооперації та комунікації (Ю. Хабермас); природа ляльки як артефакту та можливості її використання в різних культурних просторах -кіно, театр (Василькова А.); обговорення ляльки як речі (Мирослав Петржичек, Ян Пяточка, Е. Гуссерль); а також, подивився на такі авторитети, як терапевтичний, психологічний, педагогічний.

Практичне значення: основні положення та висновки статті можуть бути використані в науковій та педагогічній роботі, будуть цікаві вченим, дослідникам різних галузей гуманітарної науки. Ця стаття є результатом авторських досліджень у сфері театру, колекціонування театральних предметів (театру ляльок), які пройшли тестування міжнародного проєкту GameHub, метою якого було створення інтерактивних ляльок, комп'ютерних героїв і, в тому числі, розробка сценарії гри для вирішення конфліктних ситуацій у навчальному процесі, для підвищення якості освіти. *Висновок:* папетка – це універсальний культурний артефакт, який існує в різноманітних культурних практиках: грі, терапевтичних заходах, приватних і державних колекціях, і, звичайно, в театральний простір.

Ключові слова: комунікація «людина-лялька», театральна лялька як текст культури, артефакт, колекції, культурні практики.

УДК 316.61:321.7:378.4
ORCID: 0000-0003-4885-5975

В. В. Петренко

ЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ «НАРОД», «НАТОВП», «МАСА» ІЗ ПОСЕРЕДНІСТЮ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИМ ФЕНОМЕНОМ

У статті досліджується сенс, зміст та історіографія понять: "народ", "натовп", "маса". З'ясовано, що лінія розвитку цих понять плаваюча, а історіографічна динаміка мінлива. Акцентується увага на посередності як соціокультурному феномені, який визначається у якості історичного розвитку поданих понять. Встановлено, що хвилястий історичний поступ цих понять віднайшов свою критичну точку біфуркації наприкінці ХХ ст., коли зміна відбулась найбільш радикальним способом і відбувся перехід до нової технократичної реальності. Встановивши цей взаємозв'язок, можна помітити, що виникає цілий простір для дослідження онтології та феноменології посередності як соціо-культурного явища.

Ключові слова: народ, маса, натовп, посередність, охлократія, демократія, громадянство.

DOI 10.34079/2226-2849-2022-12-24-79-89

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із важливими практичними завданнями, значення вирішення проблеми. Як і будь-яке явище, посередність має відповідати не тільки на питання «що саме?» і «як саме?», але і «що було до?». До посередності як соціально-політичного явища кінця ХХ ст. склалась достатньо довга традиція соціального означення і формування соціальних структур, які вказують за наявними ознаками на положення індивіда або індивідів, але, разом з тим, в історіографії завжди знаходились і знаходяться, макропроекти, такі, як народ, або нація, що включають у себе всі наявні структури суспільств в той чи інший час. Для даного дослідження надзвичайно важливим є не стільки сам проект нації чи народу, але його значення, яке дозволяє визначити ідейний базис, на який спирається власне сама традиція, у формування того чи іншого поняття. У даному випадку слід говорити про широку диференціацію цих понять, яка пролягла в двох регістрах: 1) суто релігійний (юдео-християнська традиція) і 2) світський (суто давньогрецька традиція). Сполучення цих двох традицій дає нову якість, яка стає ідеологізованою у ХХ ст. і визначається як масова культура. Уся довга динаміка розвитку понять має цілком конкретне онтологічне проявлення, яке зареєстровано в джерелах античності і християнства. Проблема полягає у складній і неочевидній динаміці цього розвитку в контексті світоглядних та історичних змін, які призвели до нівеляції початкових змістів та деградації самих понять. Оскільки самі поняття не тільки позначають щось, вказуючи на це щось, але і формують певну соціальну реальність. Ця деградація лежить в площині нівеляції індивіду до множинності, але в той же час вказує на силу та інтенсивність впливу на зміни того суспільства, в якому перебувають ці множинності. **Завданням** у контексті дослідження посередності як соціального феномену є заповнення і дослідження тих понятійних лакун, які були не пророблені в достатній мірі та розкриття змісту, сенсу і взаємозв'язку трьох наявних понять, які були і є присутніми в європейській історіографії, що намагаються окреслити з різних позиції соціальної сукупності людей. Вельми цікавими передумовами для уведення у сучасну наукову парадигму поняття «посередність» є наявність понять «маса», «народ», «натовп», які в різні періоди історії трактувалися по-різному і по-різному проявлялися при соціальних стосунках. Ці поняття супроводжують всю історію європейської цивілізації і відіграють важливу роль в її самоусвідомленні. Для того, щоб продовжити пошуки в галузі досліджень ролі і місця посередності у ХХІ ст., необхідно простежити історичний розвиток понять, які відображують певний спектр уявлень про людей в цілому чи то як родові поняття, чи то як історичне, чи навіть в якості права і громадянства.

Мета статті полягає в розкритті та аналізі джерельної бази, пов'язаної з поняттями «народ», «натовп» та «маса», а також її переосмислення у контексті дослідження поняття «посередність», а також визначення їх взаємозв'язку в історичній перспективі. **Метод дослідження** ґрунтується на використанні історико-генетичного, герменевтичного, порівняльного, та контекстуального методів дослідження. Перший дозволяє зв'язати усі позначені поняття в єдину нерозривну історичну лінію, яка хронологічно показує яким чини змінювалась роль і значення понять маса, натовп, народ, виходячи із сукупності джерел. Другий метод дозволяє інтерпретувати сукупність текстів. Третій метод дає можливість порівняти поняття відносно історичної динаміки. Четвертий і п'ятий підходи лежать в площині найбільш щільної взаємодії, оскільки виявлені контекстуально сенси і змісти понять повинні пройти порівняльний аналіз перш ніж бути проінтерпретованими в герменевтичному ключі. Культурологічний підхід визначається культурним контекстом в площині якого поняття функціонували у якості культурних явищ.

Наукова новизна полягає у висвітленні генези посередності, яка починається в античній історіографії філософії та літератури і сполучається з джерельною базою Старого і Нового Заповітів. Відновлення історіографічної лінії понять дозволяє окреслити їх в якості культурних феноменів які відповідали запиту часу і створюють єдину лінію мінливості соціокультурних форм. Сукупність цих ідей дає змогу по-новому подивитися на становлення громадянського суспільства вже об'єднаної Європи в усьому позитивному і негативному досвіді культурних трансформацій в бік егалітарних способів споживання масової культури та у її співвідношенні до влади. Вихід на рівень розуміння еволюції феномену посередності із традиційних для історіографії давньогрецьких і християнських текстів становить новизну даної статті.

У **висновках** відзначається, що поняття посередності не намагається девальвувати значення понять «народ» чи «маса», але вказує на нову стратегію розуміння проблематики розвитку множинності, яка реалізує політичну волю в умовах останньої науково-технічної революції. Тобто культура посередності є логічним продовженням еволюції феноменів "народ", "натоп", "маса" які зафіксовані в джерелах у якості понять (імпліцитно чи фактично). Для культурологічного наукового дискурсу подібне розгортання дає уявлення про взаємозв'язок феномену і поняття, через аналіз та інтерпретацію джерел, а також відкриває можливість системного дослідження посередності, в історіографічній перспективі, в якості соціокультурного явища.

Останні дослідження і публікації. Ліббі Р. «Американська охлократія, Black Lives Matter і влада мас» (2021), Блоснер Н. «Аналогія міста-душі» (2007), Хасановіч Я. «Охлократія в практиці громадянського суспільства: небезпека демократії?» (2018), Медовичев О. «Поліс, демос и демократія в іноземній історіографії кінця ХХ – поч. ХХІ вв.» (2019). Особливо важливою, на наш погляд, є стаття Кемек Д. «Демос і Демократія» (2017), в якій автор, аналізуючи давньогрецьке суспільство, виокремлює особливу роль демосу (народу як політичної даності) на відміну від лойосу (народу як множинності) та плетосу (бідний простолюд), що дає нам можливість стверджувати про політичну суб'єктність демосу на відміну інших двох трактувань сукупності людей. Також важливі вітчизняні дослідження із заявленої проблеми, а саме: Бойко А. «Феномен маси як атрибут суспільства і культури» (2016), що досліджує прояв маси в якості певного субстанціонального феномену, який завжди присутній в часовому і буттєвому просторі. Також поняття «народ» досліджує Шпоть О. в статті «Про демократію» (2016) з точки зору політичного, а з точки зору психології поняття «натоп» досліджує Свідерська О. в роботі «Співвідношення психологічних та інституційних детермінант масової політичної поведінки в транзитних суспільствах» (2018). Висвітленість заявлених значень в сучасних дослідженнях знаходиться на високому рівні і охоплює собою різні наукові дисципліни: політологію, правознавство, культурологію, соціологію, психологію та філософію. Але ці дослідження не дають системного уявлення про взаємодію та еволюцію цих понять в історичній перспективі, переважно вони побудовані за інструментальним принципом, де поняття використовується як здійснений факт у той час, як пропонуване дослідження є намаганням подивитися на цей матеріал як з одного боку на джерельну базу, а з іншого на те, що знаходиться в постійній регенерації та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Почати необхідно з поняття «народ», яке фіксується у Старому Заповіті і яке одразу можна визначити простим філософсько-лінгвістичним аналізом «на роду», інтерпретуючи це поняття у якості родової тяглості, яка окреслена самою манерою старозаповітних книг, вказуючи на те, що народ – це перехід від одної особи до іншої (Бут. 5 від Адама до Ноя 1-32). Ця обставина вказує на патріархальні відносини, що унаочнюють кровні зв'язки. Поняття «народ» у Старому Заповіті фіксується достатньо багато разів і проходить внутрішню

трансформацію від ототожнення з патріархом до набуття власної суб'єктності. Простежимо цю динаміку, яка пов'язана з тим, як спочатку Аврам стає Авраамом. Цю закономірність слід вважати дуже важливою, оскільки Аврам приймає на себе множинність, а значить – відповідальність за народ. «*1 Господь сказав до Аврама: Вийди з землі твоєї, з твоєї рідні, і з дому батька твого в край, що його я тобі покажу. 2 А я введу з тебе великий народ (грец. λαοῦ) і поблагословлю тебе; та й зроблю великим твоє ім'я, а ти станеш благословенням.*» (Бут. 12.;1-2). Вже тут можна побачити редукцію цілого до одного – того, як множинність згортається в єдність. Далі Аврам приймає нове ім'я, а прийняти нове ім'я означає прийняти на себе новий статус – статус батька народу (Бут, 17). Укладаючи цей пакт з Богом, Аврам, з одного боку, відділяється від оточуючого його соціального середовища і стає благословенним, а з іншого боку Аврам через себе робить свій народ великим, тобто вищим ніж інші, не благословенні народи, про які буде сказано у Виході «Я зроблю того дня виняток для Гошен землі, де живе мій народ, і там не буде мух, щоб зрозумів ти, що я Господь серед землі. 19 Я встановлю різницю між моїм народом і твоїм народом; завтра буде цей знак» (Вихід.8;18-19). Тут вже показано розділення між народами, між якими встановлена сакральна різниця. Слід зауважити, що тут також важлива «земля» як сакральне місце, яке призначене для обраного народу – місце, що відповідає на питання «де?». Це питання принципово важливе для розуміння народу в контексті Старого Заповіту, адже воно спрямовує наш погляд на те, щоб шукати відповідність між народом і простором, який був обіцяний Богом богообраному народу, який називається ім'ям одного з патріархів: «І промовив Бог до Мойсея: Я той, хто є. І додав: Так промовиш до синів Ізраїля (грец. υἱοῦς – сини; Ἰσραῆλ – Ізраїля): "Я – є післяв мене до вас". 15 І сказав Бог знов до Мойсея: Так промовивши до синів Ізраїля: "Господь Бог батьків ваших, Бог Авраама, Бог Ісаака і Бог Якова післяв мене до вас."» (Вих.4;14-15). Питання синівства і батьківства дуже гостро стоїть для Старого Заповіту, оскільки вказує на правомочність патріарха бути батьком для народу і безпосередньо говорити з Богом. Хоча це і не так, ми маємо в цьому контексті пам'ятати випробування Аврама, але факт залишається фактом: увиразнення народу на тлі інших народів приходять через патріарха, перед яким поставлено завдання виконувати Божу волю. Синівство вказує на підкорення, але не вказує на рабство. Це досить важливо розуміти в контексті народу, який володіє власною волею і яка досить часто не співпадає з Божественною. Це вже ясно із тексту Виходу, де народ, вийшовши з рабства, ще не може оволодіти синівством, прийняти єдиного Бога як безумовність (Вих.4). У цьому контексті Мойсей змушений шукати підходи до народу, підкорювати його, завойовувати його довіру, демонструючи чудеса (Вих. 4;17). Цей розрив між народом, Мойсеєм та Богом демонструє одне з головних питань, які стають перед Старим Заповітом, а саме – питання про владу та її реалізацію.

Якщо повертатись до самих понять «народ», «маса», «натовп», то слід вести розмову про співвідношення цих понять до влади як такої. У випадку із Старим Заповітом ми бачимо вертикальну лінію Бог – Мойсей – Народ, яка і є задумом з боку ідеологів даної традиції. Цей задум полягає у тому, щоб заповнити пробіли в цій лінії, зв'язавши її у міцну монотеїстичну релігію, яка буде керуватися Богом у «ручному режимі». Народ у цьому сенсі є об'єктом поновлення історичного зв'язку з Богом. Таким чином, вибудовується сакральна лінія поняття «народ», яка пояснює: 1) його походження (обраність, надприродне походження); 2) його місію (призначення бути найвеличнішим серед народів); 3) його географічне місце (Палестина, Єрусалим); 4) його роль (бути об'єктом). Також визначаються риси народу, про які говориться у Старому Заповіті, а саме – присутній в ньому дух бунтарства, народ не постійний, слабкий і піддається спокусі. У самому Старому Заповіті вже поступово

трансформується образ народу, яким не просто керує інстинкт, природа, стихія, але і він сам по собі являє собою акт колективної волі: «Народ благословив усіх, що самохиті погодилися жити в Єрусалимі» (Книга Неемії 11;2). Здатність до благословення вказує на більшу суб'єктність народу і вивільнення його зі стану об'єкту. Тому можна визначити і пункт 5) горизонтальну суб'єктність народу яка реалізується на рівні суспільних стосунків.

Наступним поняттям, яке ми розглянемо, є «натовп». У цьому контексті Старий Заповіт показує повну відсутність сакрального значення поняття «натовп», а також повну відсутність суб'єктності. Натовп має скоріше навіть протилежну природу: темну, нечисту та агресивну. Вперше це зустрічається у I книзі Царів, де натовп промовляється Богом до царя Ахава в контексті вояків, яких він бачить перед собою, готуючись до битви (I Книга Царів 20; 13-15 і 20; 18). Більш детально про відношення до натовпу нам говорить II Книга Макавеїв у контексті вилучення вкладів Геліодором за вказівкою царя: «Жаль було дивитися на натовп, який у безладді припав до землі, та на вельми прибитого первосвященика у великому страсі.» (3;21). Тут вказано на припалість натовпу до землі, тобто – його принижене положення. Наступний, четвертий уривок, присвячений первосвященику Менелаю, говорить про повстання натовпу: «А що натовп, повний гніву, вчинив повстання, то Лісімах, озброїв зо 3 000, і чинив насилля на чолі з Аураном, що був не менш старий, як жорстокий» (4;40). Натовп тут є повним гніву і чинить насилля; ми бачимо перед собою характеристику натовпу в негативному сенсі. У тому самому дусі показаний натовп і в книзі Ісуса Сіраха (26;5): «Трьох речей моє серце боїться, а четверта мене лякає: наклеп з боку міста, заколотницький натовп і донос неправдивий – усе це гірше за смерть.» І все завершується геть апокаліптично в книзі Пророка Йойла (4;14), де говориться про суд над народами: «Натовп на натовпі в долині Суду! Бо близько день Господній у долині Суду!». Отже, тут натовп є безособовим і містить у собі темну природу, яка буде проявлена в той час, коли відбудеться суд над народами. Прояснення диспозиції «народ – натовп» є досить важливим для розуміння взаємозв'язків, які пролягли між цими поняттями в контексті не тільки релігійного самоусвідомлення Європи в подальшій своїй історії, але і світського, інтелектуального і, зрештою, філософського розгортання в історії християнського простору. Також необхідно зробити крок вперед і подивитись на те, як поглиблюється цей розрив між поняттями «народ» і «натовп» вже у Новому Заповіті, де вже дихотомія темряви і світла присутня в Євангелії від Матвія (4;16): «Народ, який сидів у темряві, побачив велике світло; тим, що сиділи в країні й тіні смерті, – зійшло їм світло.» Сене проходження народу від темряви до світла (істини) стає зрозумілим у тому числі і з точки зору феноменології, яка вказує на проявлення речей, в тому числі і народу, який проявляється із темноти небуття, у так-тут-бути (говорячи мовою Хайдеггера). Поняття «народ» у Новому Заповіті відкривається або в якості кількості «сила народу», або в якості об'єкту, на який спрямоване вчення Ісуса Христа. Те саме безособове «натовп» фігурує в Євангелії від Марка і Луки, але не акцентується на цьому сенсі.

У цілому, роблячи попередні підсумки, зазначимо, що терміни «народ» і «натовп» співпадають у Старому і Новому Заповітах у кількісній характеристиці людей і знаходяться по різні сторони в самоусвідомленні позицій відносно сакрального значення: якщо натовп – приналежне хаосу, то народ – космосу, якщо натовп – це безлика і без'язика множина, то народ має провіденціальну, родову, кровну місію, яка направлена на розвиток і примноження і знаходиться у позиції тих, хто говорить, тих, хто діє, і тих, хто є перед лицем Бога. Таке положення речей показує початковий етап розділення понять та уведення їх і в історичну і соціальну площину. Наступний крок, який необхідно зробити в контексті осмислення цих понять, лежить у побудові містка,

який перекидається із давньогрецької історіографії та філософії до Святого Письма і навпаки, такий процес можна назвати взаємним. Тут варто позначити ідею «небесного громадянства», яка відкривається у «Діяннях апостола Павла» і яка сама по собі перегукується із поняттям демосу у давніх греків. Для того, щоб позначити цей місток, слід звернути увагу на різне трактування цього поняття у давньогрецькій мові.

Народ можна перекласти з грецької як *λαός*. Це буде народ, об'єднаний під владою одного (вождя, патріарха, правителя тощо) і відповідає сакральному значенню, у той час як поняття *δήμος* тісно пов'язане з *πόλις* (місто, держава), тобто з політичною складовою. Про політичне значення поняття демосу можна знайти вже на початку «Афінської політії», в якій розгорнуто пояснено поняття «народ» у контексті тогочасного давньогрецького суспільства. Тут вже поняття «народ» стосується не божественного порядку речей, а суспільного устрою, у якому воно розділяється на кілька порядків: 1) поняття, яке тлумачиться як *πολύ ο λαός* (дослівно: «багато людей»), іншими словами, народна маса (Aristotle, 2012). Подібний вираз у Аристотеля зустрічається достатньо часто і позначає множинність людей, які по суті своїй є неозначеними, безособовими і виступають в ролі об'єктів боротьби аристократії або вищих класів. Тут варто зауважити відмінність від *δήμος* тим, що останній має власну артикульовану позицію, що чітко простежується в «Афінській політії», де *πολύ ο λαός* виражено в якості множинності; 2) *δήμος* (народ який прив'язаний до своєї території і має права свободи); 3) в свою чергу, вже трохи пізніше у Полібія з'являється чітко визначене поняття *ὀχλοκρατία*, яке ототожнюється із владою натовпу і має негативне значення. У даному випадку поняття маси, яке буде легітимізоване в ХХ ст., буде виводитися саме з *ὄχλο* – натовп та *κρατία* – влада. (Polybius, 1927). Він пов'язує появу охлократії із кризою демократії так само, як монархія вироджується у тиранію, аристократія – в олігархію. Зв'язок *πολύ ο λαός* і *ὀχλοκρατία* є очевидним, оскільки показаний в динаміці розвитку давньогрецького суспільства, а саме в контексті деградації системи управління, коли поступово нівелюються стримуючі фактори, які втілюють в першу чергу закони. В цьому контексті слід розрізняти закон (*νόμος* – Тора; закони – *νόμια*), який є сакральним (прийнятим від Бога), і закон (лат. *nomos*), який є встановленим у ході суспільного упорядкування. Тут також слід позначити семантичний взаємозв'язок між поняттям *cosmos* і *nomos*, який вказує на те, що загальне установлення порядку відсилає нас до міфології, в якій *χάος* має бути упорядкованим у космос (тобто, закон пов'язується із давньогрецьким світоглядом, але виконує громадську функцію). У цьому випадку слід позначити, що криза демократичного управління і встановлення охлократії пов'язані із поверненням до хаосу, який втілює у собі натовп (себто, «охлос»). Чи можна назвати таку кризу природною? З точки зору Полібія, всяка система управління рано чи пізно вироджується, тому можна сказати, що в цьому випадку суспільний розвиток уявляється як щось динамічне і виглядає графічно як хвиля, що то піднімається, то спадає, але завжди знаходиться у межах двох фундаментальних уявлень про хаос і космос.

Отже, позначимо, що поняття «народ» у Давній Греції диференційоване, і кожна його варіація стосується як світоглядного простору, так і історичної (часової) тяглості, у якій відбувається рух від однієї політичної системи до іншої. Важливо позначити, що відмінність трактувань поняття «народ» у Старому Заповіті і в текстах грецьких авторів неочікувано зближує їх між собою. У першу чергу слід зауважити, що це наближення обумовлене не тільки зовнішніми факторами (Internet Archive, б.д.), але і внутрішніми уявленнями про закон, який в давній Греції упорядковує світ відповідно до гармонії і

сприяє суспільному ладу, а в Старому Заповіті є Божественним одкровенням, яке відповідає самому сакральному сенсу поняття «народ». Вже існуюче античне поняття «громадянин» змішувалося із сакральним старо-заповітним уявленням про народ. Вже в Новому Заповіті з'являється поняття «небесне громадянство», яке походить від двох джерел – послання Апостола Павла до галатів (8; 22-27), послання до євреїв (13;14) та Дії Апостолів. У посланні до галатів згадується небесний Єрусалим, який вважається Градом Небесним. У цьому випадку логіка досить проста і лежить в просторі переносу грецького суспільного механізму на божественний ґрунт. Якщо Єрусалим постає містом, у якому живуть люди, ці люди є громадянами міста і якщо цей світ видимий є гріховним і не праведним, то його ідеальною альтернативою стверджується Небесний Єрусалим, у якому живуть вільні громадяни Небесного Граду. Тут дуже гостро ставиться питання про свободу, адже громадяни в грецькій традиції – вільні люди, у випадку ж Римської імперії та тогочасних реалій громадянином міг бути лише римлянин (на що і вказує у «Діяннях» апостол Павло (Діяння 22; 21-28)). Ці два джерела свідчать про відновлення грецької традиції та уведення її до християнського тлумачення, і само тлумачення. Слід пояснити: в цьому випадку громадянство небесне є всезагальне. Воно не купується і не продається, оскільки вважається беззаперечним правом будь-якого християнина. Тут варто зауважити, що небесне громадянство не видається за якоюсь ознакою (мовною, расовою, чи приналежністю до якоїсь окремої групи людей) і апостол Павло весь четвертий розділ послання галатам говорить про звільнення від рабства. Такий космополітизм відкриває для християнства неабиякі перспективи для утвердження всезагальності вчення, але говориться тут у першу чергу не про це, а про те, що тільки реалізуючи активну громадянську позицію, можна прийти до воріт Граду Небесного. Також варто відзначити, що саме з цієї ідеї починається «громадянське суспільство», яке реалізує себе лише в XIX ст. Отже, грецька традиція демосу (народу) як певної політичної даності, виокремленої серед інших верств (класів) давньогрецького суспільства (зараз йде мова виключно про Афіни) крізь призму християнства, пройшовши еволюцію, відкрило в собі ідею громадянства як над-ідею.

Наступним кроком даного дослідження буде розкриття поняття «маса». Дане поняття тісно пов'язане з масовою культурою, яка є ефектом масового виробництва і економічних теорій другої пол. XX ст., але для нас важливо зрозуміти саму природу поняття «маса» для того, щоб позначити генеалогію поступового відходу від поняття «народ» на користь актуалізації поняття «маса» в політичній площині. Саме слово «маса» взято із словника природничих наук, а саме з фізики, і вказує на вагу сукупності. Сама по собі «маса», починаючи від XIX ст., стала додатком до народу. З'явився вираз «народні маси», який вказує на безособову природу мас та, по суті, нічого не додає до розуміння поняття «народ», а лише розмиває його, робить нечитабельним. У даному разі слід пояснити, що маса як термін суто технічний вказує на часовий поворот, який виразився у науково-технічній революції, та ідеологічний поворот до раціоналізму, що починається з Декарта. З плином часу це вилилось в уявлення про можливість технократичного (Τέχνη – майстерність; κράτος – влада) суспільства, в якому техніка буде не просто продовженням людської руки, а зовсім окремою «над реальністю».

Маса і масовість пояснюються досить просто. Завдяки революції Гутенберга (Мак-Люен, 2001), появі книгодруку і широкому розповсюдженню інформації, можна спостерігати появу наприкінці XVIII ст. перших друкованих ЗМІ, навколо яких точилися політичні дискусії та формувалися політичні клуби. Безособові маси, які все

ще є неосвіченими (або напівосвіченими), стають об'єктами ідеології Просвітництва, яка розпадається на кілька основних теорій: 1) соціалістичну, 2) націоналістичну, 3) монархічну, 4) ліберальну, які роблять цю безособову масу об'єктом свого впливу через агітацію, пропаганду, та ЗМІ. Немає серйозного сенсу зупинитися на даних подіях XVIII-XIX ст. більш детально, але варто зауважити, що саме в цей час у Європі ламається усталений устрій, відбувається перехід від пізнього феодалізму до капіталізму і поступово формуються демократії. В цьому контексті аристотелеві тези про часову мінливість і рухливість суспільних устроїв максимально відповідають дійсності; тобто(,) деградація кожної з економічних форм (Маркс, 1933) призводить до появи нової форми управління. У цілому можна сказати, що безособовість мас має таку ж динаміку: спочатку вони виконують пасіонарну роль (це відповідає ролі народних мас під час Великої французької революції (Кропоткин, 2019) та Великої жовтневої революції 1917 р.), а потім, зіштовхуючись з реакцією, знову розчиняються у мовчанні. У будь-якому разі, тут необхідно говорити про відповідність маси і охлосу, а також маси та народу, оскільки ці лінії корегуються із часовими підйомами і спадами народного волевиявлення: коли класова боротьба набуває свого пікового значення, відбувається революція, яка відкидає народ у маси, коли ж набирає свій хід революційна боротьба, маси перетворюються на демос і заявляють свої права. Така хвиляста лінія історії достатньо показова протягом XVIII-XX ст. і навіть актуальна в XXI ст. на тлі «кольорових революцій», хоча це питання достатньо складне і неоднозначне. В свою чергу масова культура, яка розквітла на тлі масового виробництва в XX ст., показала усю свою руйнівну силу відносно еліт, які перестали виконувати свою роль, оскільки саме поняття еліти в постмодерністську епоху є табуованим.

Влада мас (грецькою мовою «охлократія») у сучасній ситуації впровадження нових технологій, появи інтернету, технократичної надбудови – це влада посередностей, які консолідуються у просторі віртуального («virtus» - можливий), тобто того, що знаходиться в «ніде», але це «ніде» має детериторіальну природу і виказує на детериторіальну природу посередності, яка тримає сукупність влади в своїх руках, не будучи владою номінальною. Посередність виходить із сукупності, тобто із маси, але маса ніколи не володіє реальною владою. Вона не вирішує поточне положення речей, вона володіє фіктивною владою, як, наприклад у радянській газеті «Правда» або в «Der Spiegel». Насправді важливіші питання у суспільстві вирішує партійна верхівка, яка має чіткі уявлення про свою роль та місію (наприклад КПБ, або ФКП). У цьому контексті гегемонія партій має вигляд модерністського проекту, який відсилає нас до Маркса, а від нього – до Платона із його «Державою». Посередність же навпаки реалізує владу більшості, яка не прив'язана до конкретного місця; це навіть не люди, а образи людей, це калька з кальки, це подоба подоби. Неможливо знати хто ховається за аватаркою у Facebook, можливо лише по зовнішнім ознакам визначити політичну або ідеологічну приналежність того, хто задає певний наратив. Доречно зауважити, що теорія маси поступово перестає бути актуальною у XXI ст., оскільки у випадку сучасності влада не є щось реальне в якості суб'єктно-об'єктного зв'язку, коли суб'єкт привласнює собі об'єкт (наприклад, Сталін привласнював собі партію більшовиків, або Людовік XIV уособлював державу у виразі «Держава це я»), сьогодні про це не може йти мова. Сьогодні цей шлях направлений в бік нової технократичної дійсності (Кіктенко, 2019), яка пропонує звернути увагу на світ як на ціле можливого. Віртуальний простір інтернету включає у себе уявні світи різних політичних теорій (демократій, авторитаризмів, монархій тощо), тобто всіх існуючих політичних систем

на паритетних засадах у той час, як західний світ продовжує чіплятися за вже застарілі теорії мас. У нашому випадку ми лише фіксуємо наявність посередності (в політичному сенсі) як того, що формує тренди і вимагає дотримуватися його як закону.

Наприклад, така ситуація склалася з експропрійованим поняттям «Black Lives Matter», яке нівелювало своє значення у якості боротьби за соціальні права, а з часом перетворилося на політичний і соціальний капітал, яким можна маніпулювати, впроваджуючи вибірковий cancel culture. Тобто, по суті своїй, посередність (в політичному значенні) – це влада множинностей, що відсилає нас до охлократії, але не позначає її, оскільки до появи інтернету охлократія була елементом реальності у той час, як влада посередності та її основний закон (тренд) визначався можливим.

Висновки. Вивчення динаміки руху понять «маса», «народ» та «натовп» дає можливість пояснити передумови формування поняття «посередність» як соціально-політичну реальність (віртуальність) доби останньої науково-технічної революції. Варто зауважити, що, не зважаючи на те, що в якийсь момент (після II світової війни) хвилястість історичного поступу зупинилась у точці біфуркації, саме в момент, коли поняття «народ» стало усвідомлюватися як архаїчне поняття, поняття «маса» перестало бути функціональним через застарілу операбельність відносно технологічної складової. Поняття «посередність», у свою чергу, займає імпліцитне місце, яке містить свою онтологію у значенні «натовп», що і було зрештою показано. Відповідаючи на поставлене запитання з приводу історіографії поняття посередності і знаходячи його початки в кризових станах демократії, на які так влучно вказав Арістотель, необхідно також наголосити на тому, що поняття «посередність» не намагається зайняти місце понять «маса», «народ», або «натовп». Скоріше навпаки, воно намагається показати нові стратегії, якими пішла суспільно-політична думка в ХХІ ст. відповідно до тлумачення і самотлумачення людини в контексті нової науково-технічної реальності, яка вказує нам на нові виклики.

Бібліографічний список

- Кіктенко, В., 2019. «Піднебесна» Чжао Тін'яна: філософський погляд на світовий порядок. *Китаєзнавчі дослідження*, 1, с. 11–19.
- Кропоткин, П. А., 2019. Великая Французская Революция. 1789–1793. Москва : Издательство Юрайт.
- Мак-Люен М. *Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги*. Київ: Ніка-Центр, 2001.
- Маркс, К., 1933. Капітал: Критика політичної економії. Том 1. Харків: Партвидав «Пролетар».
- Internet Archive, б.д. *Плиний Старший. Естественная история* [онлайн]. Доступно: <http://annales.info/ant_lit/plinius/05.htm>
- Aristotle, 2012. *The Athenian Constitution*. Publisher: Tredition Classics. Available at: <<https://www.gutenberg.org/files/39963/39963-h/39963-h.htm>>
- Polybius. 1927. *The Histories*. [online] Available at: <<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/home.html>>

References

- Aristotle, 2012. *The Athenian Constitution*. Publisher: Tredition Classics. Available at: <<https://www.gutenberg.org/files/39963/39963-h/39963-h.htm>>
- Internet Archive, n.d. *Plynyi Starshyi. Estestvennaia ystoryia [Pliny the Elder. Natural history]* [online]. Available at: <http://annales.info/ant_lit/plinius/05.htm> (in Russian).

- Kiktenko, V., 2019. «Pidnebesna» Chzhao Tiniana: filosofskyi pohliad na svitovyi poriadok ["Heavenly" by Zhao Tingyan: a philosophical view of the world order]. *Kytaieznavchi doslidzhennia*, 1, p. 11–19 (in Ukrainian).
- Kropotkyn, P. A., 2019. *Velykaia Frantsuzskaia Revoliutsyia. 1789–1793 [The French Revolution. 1789–1793]*. Moskva : Yzdatelstvo Yurait (in Russian).
- Mak-Liuen, M., 2001. *Halaktyka Hutemberha: stanovlennia liudyny drukovanoi knyhy [Gutenberg's Galaxy: The Making of a Printed Book Man]*. Kyiv: Nika-Tsentr (in Ukrainian).
- Marks, K., 1933. *Kapital: Krytyka politychnoi ekonomii. Tom 1 [Capital: A Critique of Political Economy. Volume 1]*. Kharkiv: Partvydav «Proletar» (in Ukrainian).
- Polybius. 1927. *The Histories*. [online] Available at: <<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/home.html>>

Стаття надійшла до редакції 16.11.2022.

Petrenko V.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CONCEPTS OF "PEOPLE", "CROWD", "MASS" AND MEDIOCRITY AS A SOCIO-CULTURAL PHENOMENON

The article explores the meaning, content and historiography of the concepts: people, crowd, mass. It was found that the development of these concepts is uneven, and the historiographical dynamics is variable. Emphasis is placed on mediocrity as a socio-cultural phenomenon that is defined as the historical development of the given concepts. The study demonstrates that the undulating historical progress of these concepts found its critical point of bifurcation at the end of the 20th century, when the change took place in the most radical way and the transition to a new technocratic reality occurred. Having established this relationship, it can be seen that a wide scope emerges for researching the ontology and phenomenology of mediocrity as a social phenomenon. The purpose of the article is to reveal and analyze the base of sources associated with the concepts of the people, the crowd, and the mass, as well as to rethink it in the context of the study of the concept of mediocrity and to determine their relationship in the historical perspective. The methodological foundations of the research are: linguistics, cultural comparative studies, philosophy of culture, ontology, phenomenology, socio-political philosophy. The research methods are: historical-genetic, hermeneutic, contextual and comparative methods, the cultural approach. The scientific novelty lies in the coverage of the genesis of mediocrity, which begins in ancient historiography, philosophy and literature, and is combined with the source base of the Old and New Testaments. The combination of these ideas makes it possible to take a fresh look at the formation of civil society in the united Europe, the fundamental principle of which is the idea of citizenship, revealing itself not only in the Age of Enlightenment, but also at earlier stages. At the same time, the next stage, which was proposed by the history of philosophical and cultural thought, was the idea of mass and mass culture, which is also contained in these texts. Reaching this level of understanding mediocrity, as an effect of evolution, of ancient Greek and Christian texts is the novelty of this article. That is, the culture of mediocrity is a logical continuation of the evolution of the phenomena "people", "crowd", "mass" which are recorded in the sources as concepts (implicitly or actually). For the cultural scientific discourse, such a deployment gives an idea of the relationship between the phenomenon and the concept, through the analysis and interpretation of the sources, and also opens up the possibility of a systematic study of mediocrity, in a historiographical perspective, as a sociocultural phenomenon. In the conclusions, the author emphasizes that the concept of

mediocrity does not try to devalue the meanings of the concepts of the people or the mass, but points to a new strategy for understanding the problems of the development of a plurality of people, which implements the political will in the conditions of the latest scientific and technological revolution.

УДК 351.85:338.4-026.15(477):008-047.44

ORCID ID: 0000-0002-8179-7896

Х. В. Плещан

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КРЕАТИВНИМИ ІНДУСТРІЯМИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті досліджено специфіку державного управління креативними індустріями в Україні, крізь призму культурологічного аналізу. Визначено основні нормативно-правові засади діяльності інституцій креативних індустрій та їх розвиток на сучасному етапі. Обґрунтовано особливості культурологічного аналізу дослідження державного управління креативними індустріями в Україні. Встановлено відповідність взаємодії на всіх рівнях влади у процесі розвитку креативних індустрій через ефективний механізм державного управління. Доведено, що синергетична взаємодія на усіх рівнях державних інституцій забезпечить ефективне державне управління, що сприятиме популяризації української культури, культурно-історичних цінностей, культурної спадщини, креативних ініціатив та проєктів, сучасних феноменальних творінь культурно-креативного простору для сталого розвитку України.

Досліджено і обґрунтовано сучасний стан креативних індустрій в умовах децентралізації. Наукова новизна характеризується культурологічним аналізом державного управління креативних індустрій в умовах поширення інформаційних та комунікативних технологій.

Ключові слова: *культура, креативні індустрії, державне управління, культурна політика, людський ресурс, децентралізація, сталий розвиток.*

DOI 10.34079/2226-2849-2022-12-24-89-105

«Немає нічого постійного, крім змін...»

Геракліт

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Українське суспільство за умов трансформаційних процесів, з метою успішної динаміки розвитку і збереження культури, культурних послуг і цінностей, креативних індустрій, потребує модернізації системи державного управління. Необхідність удосконалення постає особливо актуальною в зв'язку з чітким курсом України в Європейський Союз (далі – ЄС), з остаточним європейським вибором українського суспільства, відповідно адаптації нормативно-правової бази до стандартів ЄС. Тому на часі оновлення, вироблення та реалізація ефективного механізму державного управління. До якого віднесемо і модернізацію управління креативними індустріями для визначення новітніх культурно-креативних пріоритетів, принципів, технологій, культурного надбання, цілісності